

K V Ě T E N 2 0 1 9

ROMANOVODI

R O M S K Á D U Š E | CENA 20KČ



**EVA
DANIŠOVÁ**
ROZHOVOR

**NADĚJE PRO
LUNÍK IX**
PROČ UŽ NENÍ
TAK SLYŠET
O NEJZNÁMĚJŠÍM
GHETTU NA
SLOVENSKU

**ELENA
GOROLOVÁ**
PROFIL

ZDARMÁCI



POTŘEBUJETE DOUČOVÁNÍ, VZDĚLÁVACÍ KURZ NEBO HLEDÁTE STÁŽ?

**ROMSKÝ STIPENDIJNÍ PROGRAM PRO STUDENTY
NENÍ JEN O STIPENDIU!**

POMŮŽEME VÁM

**Více se dozvíte na WWW.ROMSKASTIPENDIA.CZ
nebo na doucovani@romea.cz
a +420 257 329 667**

**STIPENDIUM PRO ROMSKÉ STUDENTY A STUDENTKY
STŘEDNÍCH, VYŠŠÍCH ODBORNÝCH A VYSOKÝCH
ŠKOL (STIPENDIUM ORGANIZACE ROMEA).**

Chcete mít přehled o novinkách v politice, společnosti a kultuře?

ZAJÍMÁ VÁS ROMSKÁ TÉMATIKA?

**Nespokojíte se s povrchní a manipulativní žurnalistikou, stojíte
o ověřené zprávy a vyvážený pohled na palčivé společenské otázky?**

PŘEDPLAŤTE SI ROMANO VOĎI!

Časopis pravidelně přináší rozhovory, reportáže a profily výrazných osobností, fundované analýzy aktuálních společenských témat, upoutávky a tipy na kulturní události, které stojí za pozornost, i přehledové studie, průřezy a ohlédnutí v čase.

**OBJEDNEJTE SI ROČNÍ PŘEDPLATNÉ NA ADRESE:
www.romanovodi.cz - za 200Kč**



[facebook.com/romanovodi](https://www.facebook.com/romanovodi), [facebook.com/sdruzeniromea](https://www.facebook.com/sdruzeniromea)

Víte-li o vhodném stánku, knihovně, instituci, knihkupectví, kulturním centru či jiném veřejném prostoru, na jehož polici by nemělo ROMANO VOĎI chybět, prosíme, kontaktujte redakci na romano.vodi@romea.cz. Zároveň vyzýváme potenciální zájemce o externí spolupráci – žurnalisty a fotografy – aby posílali své náměty a tipy na romano.vodi@romea.cz.

EDITORIAL

„Chanov je proti Luníku Beverly Hills!“ zazní hned na úvod epizody TV MALL z cyklu NO-GO ZONE o košíckém sídlišti Luník IX. Kamera hltá kluka s toluelem, odpadky, domy zčernalé kouřem, zvuková stopa zase výkřiky „Tam dole mě zbijou?“, „Šahaj mi do kapes!“ nebo „To je teda šílený!“. Až ke konci nesměle zazní „Hodně se tu změnilo“. Luník, jak si ho oblíbila média.

Luník, jaký byl a jaký je, přibližuje v unikátní sondě do jeho nitra Jarmila Vaňová, novinářka, která se rozhodla nejodsuzovanějšímu ghettu na Slovensku pomáhat zblízka, jako sociální terénní pracovnice. „Když chceme místní lidi pochopit, nestačí přijít jako hrdina s kamerou nebo si na mobil natáčet zvědavé děti a potom se nechat obdivovat za svou odvahu,“ říká o složitém místě, o němž je v kurzu říkat, že „si ho Cigáni sami zničili, podívejte“. Je to vážně tak?

Stejnou profesi má i Eva Danišová, která přijala naše pozvání k rozhovoru a která složitost lidských osudů důvěrně zná i jako jedna z předních romských spisovatelek a překladatelek.

Aktuální číslo však silné příběhy jako by přivolovalo – v Profilu vám představíme jedinou českou Romku v žebříčku sta nejvlivnějších a nejinspirovatelnějších žen světa podle BBC, bojovnici za nuceně sterilizované ženy Eleny Gorolovou. „Příběh z periferie“ vypráví o tom, jak se mohou obrátit karty – když se z šéfa stane podržovaný někoho, koho sám kdysi šikanoval, „Zdarmáci“ pak přibližují, jak se dá pomáhat nejslabším – ať už jste učitel, nebo invalidní důchodce po celoživotní práci v dolech. A to zdaleka není všechno.

Přeji vám zajímavé čtení, milí čtenáři!

JANA BAUDYŠOVÁ
šéfredaktorka

RV 5/2018

3 Obsah / Editorial

4 – 7 Na romský román si musíme počkat
Rozhovor s Evou Danišovou
Lenka Jandáková

8 Víc než jen bydlení
Komentář
Adam Pospíšil

9 Nevstoupíš dvakrát do stejné řeky
Den na periferii
Stanislava Ondová

10 – 13 Naděje pro Luník IX
Zblízka
Jarmila Vaňová

14 – 15 Vy už další dítě mít nebudete
Profil Eleny Gorolové
Ája Čiháková

16 – 19 Měli jsme k rodičům velkou úctu / Amen dahas la da le dades bari pařiv
Historie / Vyprávění Jiřího Chramce
Jana Hejkrliková ml.

20 Společnost a kultura
Aktuálně
Jana Baudyšová

21 Jaro ve znamení romské literatury
Kultura
Lenka Jandáková

22 Zdarmáci
Děje se
Jozef Miker

Foto na přední obálce: Eva Danišová (FOTO Petr Zewlakk Vrabec), foto na zadní obálce: Chlapec ze zrušené ubytovny v Ústí nad Labem (FOTO Petr Zewlakk Vrabec).

Číslo: 5 / 2019
Ročník: XVI
Cena: 20 Kč

Vydavatel:
ROME A, o. p. s.
Žitná 49
110 00, Praha 1
IČO: 266 13 573

Vychází za podpory
Ministerstva kultury ČR
a německé nadace „Připomínka, odpovědnost
a budoucnost“.

Redakce:
Renata Berkyová, Tomáš
Bystrý, Rena Horvátová,
František Bikár, Stanislava
Ondová, Renata Kováčová,
Zdeněk Ryšavý, Kristina
Dienstbierová, Lenka
Jandáková

Adresa redakce:
ROME A, o. p. s.
Korunní 127, 130 00 Praha 3
Tel. 257 329 667,
257 322 987
E-mail: romanovodi@romea.cz
www.romanovodi.cz
www.romeaops.cz

Šéfredaktorka:
Jana Baudyšová
Editor:
Zdeněk Ryšavý
Jazykové korektury:
Lenka Jandáková

Překlady do romského
jazyka:
Eva Danišová

Korektury romského
jazyka:
Lada Viková

Grafika:
Bantu Design s. r. o.
Inzerce:
Zdeněk Ryšavý

Předplatné:
romanovodi@romea.cz

Osvit a tisk:
Studio WINTER, s. r. o.
Distribuce:
Dub, s. r. o.
Periodicita magazínu:
10x ročně
Registrační číslo MK ČR:
E 14163

NA ROMSKÝ ROMÁN SI MUSÍME POČKAT

Lenka Jandáková / Foto: Petr Zewlakk Vrabec

Psanou romštinu poprvé spatřila v 90. letech ve výloze stánku – na titulce měsíčníku Amaro lav, do kterého záhy začala přispívat vlastní tvorbou. Na popud Mileny Hübschmannové, šéfredaktorky časopisu, uveřejnila první povídku – příběh své prababičky, kovářky v Markušovicích. Dnes **Eva Danišová** patří mezi přední romské autory a překladatele do romštiny.



Kdy jste začala pomýšlet, že zapíšete příběhy, které jste nosila v hlavě?

Už jako náctiletá jsem si zkoušela nějaké texty i poezii napsat. Byla jsem takový samotářský snílek a žila jsem si ve své bublině, ale nenapadlo mě, že bych psala něco, co budou jiní číst. Poslední dobou o psaní spíš hodně přemýšlím a chci, aby můj text oslovil, aby se to prostě dalo číst.

Šíříte povědomí o romské literatuře také tím, že se účastníte autorských čtení, která pořádá organizace Kher nebo Nová škola. Jak na ně reagují Romové?

Úžasně. Nemusím jim nic dovysvětlovat, podrobněji rozebírat, protože s romským posluchačem či čtenářem máme stejnou zkušenost. Když čtu příběhy své rodiny, příběhy z romské osady, ztotožňují se, protože to tak měli všichni. Nebo když napíšu, že přijela rodina na návštěvu, je jim jasné, co to znamená – že je jedno, jestli to je teta nebo bratranec ze sedmého kolene.

Vstoupila jste do nedávno založeného Klubu romských spisovatelů Paramisara a podílíte se na jeho směřování a aktivitách. Jakou máte od romských autorů odezvu?

Jelena Silajdzić ze Slova 21 přišla s nápadem, že by se romští autoři mohli potkávat, a připravila projekt klubu. Na první březnové setkání přijelo čtrnáct autorů, ti zkušenější i začínající, mladí i starší, a tak si říkám, že když je mezi samotnými Romy zájem o romskou literaturu, tak to někde může dojít. Dozvěděli jsme se od nich, co by jim pomohlo v jejich tvorbě, a budeme se jim snažit pomoci.

S čím bude klub romským autorům pomáhat?

Budeme jim radit s praktickou stránkou psaní, třeba s formátováním textů, s pravidly psané romštiny, pokud mají zájem psát v romštině. Důležitá je ale i zpětná vazba na jejich díla. Přivítali by kurz tvůrčího psaní, aby se naučili literární postupy, pravidla stavby románu apod. Ve druhém plánu je pak potřeba zkontaktovat je s editory, redaktory či

překladaři, kteří jim pomohou jejich dílo připravit k vydání. Pokusíme se také navázat vztah s nakladatelstvími, kteří by mohli mít zájem o vydání jejich díla. Autoři by do toho měli jít hlavně kvůli tomu, aby pomohli romské kultuře. Právě literatura, majoritní společností oceňovaná a respektovaná, může napomoci k tomu, aby se vnímání Romů ve společnosti zlepšilo.



Foto: Lenka Jandáková

Mají díky klubu tedy vznikat i nová literární díla?

Ano, na první schůzce jsme autory požádali o příspěvky na téma postavení Romů v 21. století. Čekali jsme kritické příspěvky, v nichž se bude odrážet frustrace ze špatné politické a sociální situace Romů, ale přesto jsem byla překvapena, jak byly skeptické a jak téměř všichni autoři psali, že je to bezvýchodná situace. Bylo to hodně pesimistické čtení. Říkala jsem si, to snad není možné, že to mají všichni stejně, ale je to jejich zkušeností, kterou opravdu dennodenně vidí a kterou popisují pravdivě tak, jak ji zažívají.

Proč tedy, když je to téma, které romské autory zajímá a tíží, dosud nevznikl román, jehož námětem by byla současná sociální situace Romů?

Jistě jsme dobří vypravěči, protože tahle tradice je nám vlastní, ale pořád máme respekt před psaným slovem, před češtinou. Já sama zpracovávám sociální témata v povídkách, tedy v kratším formátu, na román si netroufám. Myslím si, že tu dosud není tak zkušený autor, který by stavbu románu

zvládl. Řada z nás píše spontánně, nepřipravuje si časovou osu, schémata, jak po stranu deset představit osm postav, tyto teoretické znalosti nám chybí.

Koordinátorkou literárního klubu Paramisara je editorka Karolína Ryvolová a právě ona by autory na psaní literárního textu měla připravit. Já a Stáňa Miková, taktéž autorka, můžeme autorům poradit s výběrem témat, s romštinou, doporučit jim literaturu ke čtení apod. Ale třeba to někdo vyšvihne a my budeme zírat. Velkou radost mám z knih Nikoly Cinové, která skvěle zpracovává současná témata, jako je šikana ve škole, mezilidské vztahy mezi majoritou a Romy. Má velký potenciál oslovit mladé lidi.

O čem by měli romští autoři psát, aby zaujali třeba i za hranicemi?

Mně by se líbilo, kdyby to byl román, který nebude postavený na příběhu „vyrostl jsem v romské rodině“ a jakémisi exotismu romské identity, ale takový, který bude odrážet pocity a zážitky z mezilidských vztahů, se kterými se ztotožní většina lidí. Tedy obecně o životě, o lidství, ale někde na pozadí se romská zkušenost může promítat, ne však jako hlavní téma.

Myslím si, že Romům je vlastní hluboká intuíce, určité smíření s životním osudem a že dokážou vidět svět, takový, jaký je. V patnácti letech jsou v podstatě dospělí, díky vztahům v rodině připraveni nést odpovědnost za svůj život. Mají tedy šanci se svou životní zkušeností zaujmout, je ale těžké se otevřít a psát. Vím, jak je to náročné. V novele o stárnoucí vychovatelce v dětském domově Mít někoho svého jsem chtěla vykročit z romského psaní, jako by to napsala většinová spisovatelka, hlavní postava proto není romské národnosti.

Od vzpomínkové tvorby jste přešla k intimním ženským tématům. Jak překonáváte autocenzuru?

Já mám inspiraci z práce v sociální oblasti a můžu srovnávat sociální práci před čtyřiceti lety s tou, která je poskytována dnes. Začínajícím autorům bych poradila, ať se nebojí zpracovávat i bolestivá témata. Osobní prožitek je samozřejmě zajímavější a víc vypovídá. Někdy to může být trochu i terapie.

EVA DANIŠOVÁ (1959)

se narodila v Ústí nad Orlicí, po základní škole začala pracovat jako dělnice u ČSD v České Třebové, kde dodnes žije. Vystudovala sociální práci na Evangelické akademii v Praze. Působila jako sociální pracovníce na Městském úřadě v Ústí nad Orlicí či jako terénní pracovníce v nízkoprahovém centru ve vyloučené lokalitě ve Vysokém Mýtě. V roce 1997–98 absolvovala mediální kurz VOŠ publicistiky v Praze, překládat začala pro časopis Amaro gendalos, v současnosti pro Romano vodi. Své povídky publikuje od 90. let, v časopisech (Amaro lav a Romano kurko, později v Romano džaniben, Romano vodi, PLAV) či ve sbornících Otcův duch a jiné pohádky romských autorů, Moji milí (Kher). Novelu Mít někoho svého vyšla sborníku Slunce zapadá už ráno (Knihovna Václava Havla). S povídkou Vánoce 1944 zvítězila v soutěži serveru Romea.cz na téma „Romské Vánoce. Je členkou Klubu romských autorů Paramisara. K vydání připravuje soubor povídek se sociální tematikou Skřivánek (Kher).



Píšete vždy v romštině?

Pokud se v textu jedná o čistě romské prostředí, což jsou třeba mé vzpomínky na dětství, tak píšu romsky. Když píšu text ze současnosti, tak většinou česky, a poté překládám, když je to potřeba, do romštiny. Něco napíšu, pak se na to podívám a vymazávám. V mládí jsem hodně četla ruské klasiky, kde se vše popisuje dopodrobna, každý odstín, každá krajka, zdlouhavě, ale já jsem to milovala, pro mě to byl zdroj informací, zkušeností, které jsem ještě neměla. Ale tím, jak člověk dospěje, jak už má všechno v životě osahané, už ho detaily tolik nezajímají, jde po smyslu, ne po slovíčkách. Bere realitu takovou, jaká je.

Někdo může namítnout, že by bylo pro romskou literaturu efektivnější tvořit jen v češtině nebo v angličtině...

To si rozhodně nemyslím. Je to naše mateřština, naše identita. Těžko byste přesvědčili třeba Ilonu Ferkovou, které je vlastní vyjadřovat se v romštině, nebo Martina Olaha, syna Vlada Olaha, aby psal pouze česky, když to tak necítí.

Podmínky v české společnosti jsou takové, že romská emancipace probíhá jen těžko, když je regulérní hanobit a nazývat nás havětí v podstatě bez-trestně. Je to běh na dlouhou trať, nejdříve musí vyrůst politici, novináři, redaktori a další, kteří budou zdatnými soupeři lidem z majority. Nesmíme se dát a musíme na sobě makat. Věřím, že se blýská na lepší časy, vyrůstá tu spousta aktivních mladých lidí, ale chce to čas.

Překládáte více jak dvacet let. Jak se mění svět a společnost, je nutné překládat i vznikající pojmy...

To ano, i romština musí obsáhnout změny společenského dění, vznik různých institucí, spolků, úředních pojmů, jevy ze světa internetu a sociálních sítí, technické novinky... Já se snažím, aby to ještě byla romština, a ne jen věty plné přejímek a cizích slov.

Jdu na to různě, ale v zásadě se dá říct, že se snažím najít slovo, které by bylo srozumitelné většině Romů. V česko-romském kapesním slovníku hledám staré až zapomenuté výrazy, používám je jako synonyma, skvělý je také elektro-nický slovník, který průběžně doplňuje

katedra romistiky FF UK. Inspiruju se u jiných překladatelů, hledám třeba i v polštině, protože předpokládám, že Romové budou rozumět směsici rusínsko-slovensko-polského nářečí, kterou se mluví na východě Slovenska. Využívám opisů, přičemž výraz v češtině ponechávám za lomítkem. Snažím se vyhýbat českým předponám a bohemismům i za cenu toho, že větu zjednoduším, smysl, význam ale musí zůstat stejný.

Podaří se romštinu zachovat jako živý jazyk?

Myslím si, že se romština ztrácí, že mladá generace mluví romsky méně, než mluvila generace rodičů a prarodičů. Je to i můj případ, u nás doma i v širší rodině, která do Čech přišla v 50. letech, se mluvilo jen romsky, protože česky moc neuměli. V mé domácnosti se už ale romsky nemluvílo a moje děti romsky neumí. Ale nemyslím si, že je to ztracený jazyk, vychází literatura a hlavně díky hudbě, v níž je romština stále zcela běžná, můžeme slyšet i nové krásné texty v romštině od populárních romských interpretů. Pokud ta znalost romštiny nevychází z rodiny, tak je samozřejmě

těžší se ji učit, ale díky učebnicím, které před pár lety vůbec neexistovaly, se to dá zvládnout.

Když jste doma mluvili pouze romsky, kdo vás naučil tak dobře česky?

Starala se o mě negramotná babička, která se musela hodně ohánět, aby nás uživila. Chodila jsem proto do mateřské školky a později do školní družiny, kde jsem měla štěstí na vychovatelku, která si všimla, že dobře čtu, a začala mi půjčovat knížky. Učila jsem se dobře, ale na střední školu mě tenkrát ani ne-napadlo jít. Po základní škole jsem šla do práce, až později jsem si dodělala vzdělání, protože mi došlo, že nemusím do konce života pracovat jako dělnice. Bylo mi 39, děti už byly větší a já slyšela o dálkovém studiu sociální práce na Evangelické akademii v Praze. Jako bonus se jednalo o romskou třídu, tak jsem si řekla, že to zkusím. Byla to krásná zkušenost a mnoho mých spolužáků se opravdu v sociální oblasti pohybuje dodnes. Později jsem chtěla studovat romistiku na Karlově univerzitě v Praze, ale protože nemá dálkovou formu studia, nebylo to při zaměstnání reálné.

Byla jste sociální a terénní pracovník, od roku 1997 překládáte aktuální témata do romštiny. Jak se z vašeho pohledu změnila společenská situace Romů?

Často o tom přemýšlím a jsem opravdu zklamaná. Víc než dvacet let překládám články o různých programech na podporu Romů, ale přitom se sociální situace Romů, zejména v posledních letech, zhoršuje. Dílčí úspěchy se sice dějí, ale ne v takové míře, jak bych si představovala.

Čím to podle vás je?

Podle mého názoru není ve společnosti opravdová vůle začlenit Romy do společenského, politického života. Lidé ve vyloučených lokalitách se z nich podle mých zkušeností nemají šanci dostat. I když byli zvyklí pracovat a pracovali spousta let, sehnat odpovídající bydlení v situaci, kdy jsou na dávkách a pronajímatelé požadují kauci 25 tisíc, je pro



ně nereálné. Narážejí na diskriminační inzeráty, předsudečný přístup pronajímatelů a zaměstnavatelů. Když není vůle, když neplatí zákony pro všechny lidi bez rozdílu a každý si přizpůsobuje demokracii ve svůj prospěch, nemůže se toho mnoho změnit k lepšímu.

Doučovala jste děti v nízkoprahovém klubu ve vyloučené lokalitě. Jaký vliv má segregace na jejich vzdělání?

V některých velkých komunitách v podstatě nepříjdou do styku s českým etnikem, najednou se ocitnou ve smíšeném kolektivu a nemají komunikační dovednosti, nemají zkušenost s majoritním prostředím. Tam, kde spolu mluví jen romsky, děti ve škole mají problém s češtinou, špatně pochytí třeba délku a měkkost hlásek a samozřejmě jim chybí slovní zásoba, nerozumí významu českých slov. Často žijí ve vícečlenné domácnosti, rodiče se jim tolik nemohou věnovat.

To je ale ten lepší případ. Hlavním kritériem při zápisu do školy je spádová oblast, a tak se děti z vyloučené lokality sejdou v jedné škole. Ale i na základních školách, kam spádově nepatří jen romské děti, stále dochází k segregaci. Děti jsou oficiálně rozděleny do tříd podle preference cizího jazyka či vznikne matematická třída apod., ale ve výsledku se takto vyselektují romské třídy. A tak se vzdělání romských dětí i po zavedení inkluze stále moc k lepšímu neposouvá.

I když mají romské děti na vysvědčení dobré známky, znalosti jim chybějí. Často vyjdou základní školu, ale umějí sotva číst. Jak je to možné?

Myslím si, že v tomto není naše školství šťastně nastavené. Děti rodičů, kteří sami chodili na speciální školu a nedokážou dětem poradit už třeba s učivem třetí třídy, začnou záhy ve škole zaostávat, učitelé na to reagují tak, že po dětech přestanou téměř cokoliv vyžadovat. Dostávají dobré známky za to, že si to tam odsedí, že tam aspoň chodí. Ve čtvrté třídě neumí ani napsat slovo být. Školy nemají peníze na asistenty, na celou školu mají dva, ale děti, které by asistenta potřebovalo, je třeba čtyřicet.

A ty už ani neplánují, že půjdou dál na střední školu. Předchozí generace chtěla aspoň jít na učňák, tyhle děti vám řeknou, že jejich mamka je na všechno sama a že musí jít pracovat, aby jí pomohly. A jdou v patnácti do továrny. Bez vzdělání je to pořád začarovaný kruh. Samozřejmě, že nemluví o všech Romech. Každý rok máme mnoho nových romských středoškoláků i vysokoškoláků a to mě moc těší.

Jak z toho začarovaného kruhu vystoupit?

Celkem kladně hodnotím přípravné třídy, protože tam mohou děti dohnat to, co jim rodiče nemohou zajistit. Důležité je, aby bylo ve škole dost schopných asistentů, kteří jim pomohou pochopit učivo, aby fungovalo doučování ve volnočasových klubech. A nejdůležitější je vysvětlit rodičům, že jejich dítě může v životě dělat cokoliv, ne jen čekat na to, která práce na něj zbude. Přesvědčit je, že může dostat šanci jít ve vzdělání dál, protože když Romové zažívají vyloučení ze společnosti po generace a generace, tak se tomu přizpůsobují a neberou to jako hendikep. Prostě to tak mají nastavené a naučili se takto žít. To se musí změnit. ●

VÍC NEŽ JEN BYDLENÍ

Adam Pospíšil / Foto: Archiv autora

„Lidé rádi páchají dobré skutky, pokud k tomu dostanou příležitost.“ Tato myšlenka, která byla již mnohokrát vyslovena i v praxi vyzkoušena a kterou zrovna nedávno pronesl v jednom rozhlasovém pořadu populární psychiatr a pedagog Radkin Honzák, docela trefně vystihuje smysl služby s poněkud mnohoznačným názvem „Víc než jen bydlení“.

Mnoho ze čtenářů jistě vnímá momentální nepříznivou situaci na trhu s bydlením. Rodiny se dvěma a více dětmi, matky samoživitelky, romské rodiny nebo lidé jiných národností dlouhodobě naráží na stěží proniknutelnou hradbu diskriminace a jistě by mohli vyprávět mnoho ponižujících zkušeností, které zažili při hledání slušné střechy nad hlavou.

Kvůli chybějícímu zákonu o sociálním bydlení se mnoho obcí snaží vymýšlet vlastní cesty, jak některým skupinám pomoci, ale rozhodně to nestačí. I proto vznikl v Plzni model sociálně odpovědné realitní služby, která se snaží narovnávat příležitosti na trhu s bydlením tím, že chce využít potenciál občanské společnosti a nabízet těm šťastnějším a movitějším možnost spolupracovat na tom, aby ti bezbrannější a utlačovaní dostali šanci na lepší život. Jde o zcela praktické služby majitelům nemovitostí, kteří je mohou využívat zcela zdarma, pokud se odhodlají upozadit své předsudky a dají možnost standardního pronájmu lidem v bytové nouzi, čelícím diskriminaci.

Pracovníci služby se snaží odpovědně vybírat nájemníky, kteří mají šanci na volném trhu uspět a dlouhodobě se udržet, tedy zejména s ohledem na jejich finanční situaci, protože majitelé pochopitelně mají právo požadovat za pronájem komerční nájemné. Dále poskytují majitelům pomoc se smlouvami a s dalšími dokumenty souvisejícími s pronájmem nemovitosti, fungují jako prostředník mezi pronajímatelem a nájemníkem, průběžně kontrolují stav nemovitosti, dodržování nájemní smlouvy a platby nájemného, které je ideálně sjednáno na základě místně obvyklých cen.

V případě potřeby řeší nedorozumě-



ní v občanském soužití a také ukončují spolupráci nájemníků a pronajímatele, pokud je to nutné. Otázka přebírání závazků je na individuálním posouzení a dohodě. Majitel zkrátka může většinu svých starostí delegovat na tyto služby. To vše je výrazně posíleno sociální asistencí, kterou v Plzni a okolí, kde „Víc než jen bydlení“ funguje, vykonávají poskytovatelé Člověk v tísni a Tady a teď. Jejich pracovníci podporují klienty v pronajatých bytech v tom, aby jejich jednání v nájemním vztahu bylo odpovědné a dlouhodobě udržitelné.

Že to funguje a že existují pronajímatelé, kteří mají zájem o tento typ služeb, se ukazuje na již fungujících podobných projektech, jako je např. Férové bydlení v Praze, díky kterému dnes bydlí mnoho rodin z ubytoven a jiných nestandardních forem bydlení v klasických nájemních bytech u „férových pronajímatelů“. V některých zemích západní Evropy fungují podobné služby pod pojmem sociální realitní agentura a jsou stabilní a oblíbenou součástí realitního trhu s podporou státu, který takto preventivně působí

proti nárůstu sociálního vyloučení tamních marginalizovaných skupin. Je to efektivnější a levnější než nechat bujet obchod s chudobou. Navíc i mezi lidmi ohroženými sociálním vyloučením je mnoho takových, kteří by nemuseli mít problém získat pronájem, kdyby byli jen o trochu světlejší barvy pleti.

„Víc než jen bydlení“ ve svém názvu vyjadřuje přesvědčení, že odpovědné a udržitelné řešení a předcházení sociálních problémů je možné pouze tehdy, když je postavené na široké a profesionální spolupráci jednotlivých hráčů a když se přímo zapojuje i ta část společnosti, která je otevřená sociálním inovacím a která nespolehá jen na to, že vše zařídí paternalistický stát. Spolu s kolegy z „Víc než jen bydlení“ proto zveme všechny, kteří chtějí využít nabízené příležitosti k páchání dobra, aby si díky projektu ušetřili práci s pronajímáním bytu a napomohli ke změně, kterou zde pro lepší směřování naší společnosti potřebujeme.

Autor je koordinátor realitních služeb Víc než jen bydlení.

NEVSTOUPÍŠ DVAKRÁT DO STEJNÉ ŘEKY

Příběh Tomáše Horvátha sepsala Stanislava Ondová / Foto: Pixabay

Jsem čím dál víc nervózní, spal jsem asi dvě hodiny. Jsou čtyři ráno, sedím v kuchyni u druhé kávy a vracejí se mi všechny ty ošklivé vzpomínky. Ano, dnes jsem někdo jiný, je mi 33 let, mám rodinu. Ale před patnácti lety to bylo jiné. Tehdy jsem, ještě plný ideálů, nastoupil do velké elektrárny. Odjakživa mě bavilo všechno, co s elektřinou souviselo, ale kdybych tehdy tušil, čím si projdu, nikdy bych tam ani nevlezl.

Jdu si zapálit na balkon. Cestou minu pokoj, kde spokojeně spí můj sedmiletý syn. Přeju si, aby nikdy nezažil co já. Věděl jsem, že budu jen obsluhovat pásy, po kterých se vozí uhlí, kontrolovat koleje a čistit přesypy, ale to mi nevadilo, doufal jsem, že se postupně vypracuju.

Mým přímým nadřízeným byl pan Holíš, čtyřicátník, o kterém jsem si ze začátku myslel, že mě hodně naučí. Ale už zkrátka mi ukázal, že já jsem nic, zatímco on je Bůh, který si se mnou může dělat, co se mu zlíbí. Začalo to nevině, nejprve mi vynadal za špatně odvedenou práci. Ozval jsem se a za svou práci jsem si stál, ale k ničemu to nebylo, Holíšovi se nikdy nelíbilo, jak jsem pracoval. Tak jsem přidal, chodil jsem na obchůzky a kontroly i třikrát čtyřikrát, ne jako kolegové, kteří šli za celou směnu jen jednou nebo dvakrát. Ale ani to mu nestačilo.

Nadával mi, že se předvádím a stejně prd umím. Postupem času se jeho nenávistné chování stupňovalo, začal se mnou mluvit dost sprostě a utahovat si z mého intimního života. Trval na tom, abych pracoval způsobem, který byl proti bezpečnosti práce, a vyhrožoval mi výpovědí. Tehdy jsem si myslel, že když mě vyhodí, přijdu o všechno a jinou práci už nenajdu. Neustále jsem měl v hlavě mámin hlas, který mě nabádal, že nesmím být povaleč, že musím všem dokázat, že za něco stojím, když jsem poloviční Rom. I proto jsem sklonil hlavu a dělal dál, co po mně Holíš chtěl.

Neměl jsem nikoho, s kým bych si o tom mohl promluvit, komu se svěřit. Dusil jsem to v sobě a začínal do práce chodit s nechutí. Neozval jsem se, když mi řval do obličeje, že jsem k ničemu, když ohrožoval při práci můj život. Mlčel jsem, i když mi poprvé sebral prémie.

Během těch tří let, co sem na sobě nechal dříví štípat, se ze mě stal nejistý slaboch, který svou frustraci řešil doma alkoholem. Neměl jsem přítelkyni, přestal jsem se vídat s kamarády a k mámě jsem zašel jen občas. Začal jsem se uzavírat do sebe. Dnes si už dokážu přiznat, že jsem trpěl depresí.



Když Holíš zjistil, že už nemám sílu odporovat a že jediné, co chci, je, aby mi dal pokoj, začal situaci hrotit. Jednou byla kvůli dešti zase vyhlášena kalamita (kvůli mokru hrozí, že by se vytvořily takzvané nálepy, konstrukce se proto musí pravidelně kontrolovat a čistit, což se ale nesmí dělat, když jsou pásy s uhlím zapnuté). Holíš mi však nařídil, abych se do toho pustil – sám a bez jistění.

„Mě nezajímá, že se ti něco stane! Prostě vypadneš udělat ty přesypy! A dělej! Ne že se budeš zase flákat. Vy Cikáni byste se furt jenom ulejšvali, jste líný a nechce se vám makat. Ale prachy to jo, ty byste chtěli, co?“ spustil na mě. Tu noc jsem na mokrému povrchu uklouzl a zlomil si nohu. Mám v ní od té doby šrouby a už nikdy nebude tak pohyblivá jako dřív. Moje první pracovní zkušenost skončila roční neschopenkou a výpovědí.

Časem jsem začal pracovat v jedné z největších fabrik u nás a věděl jsem, že to, co se dělo na elektrárně, už nikdy nedopustím. Z hloupého kluka, který se nechal v zaměstnání šikanovat, se stal muž. Toho ze mě udělala fabrika a moje žena. Naučila mě, jak mám mluvit, a dodala mi odvahu bojovat. I díky ní jsem pak přijal jinou nabídku, sice za méně peněz, ale zato jsem získal zkušenosti s logistikou. Byl jsem tam spokojený, a dost jsem překvapil sám sebe,

když jsem začal přemýšlet, že bych se do elektrárny vrátil. Zástupce ředitele mě ujistil, že budu působit jinde a nepříjdu do styku s předešlými nadřízenými. Prozradil mi, že už před lety se mnou měl plány a můj odchod ho překvapil.

Vracím se do kuchyně, kde moje žena vaří čaj. Zadíává se na mě, ale já jsem tak nervózní, že jen hypnotizuju flek na koberci. „To bude v pořádku, uvidíš. Po pár minutách to z tebe opadne a pak už to bude dobré,“ řekne jako vždy vlídně a postaví přede mě hrnek. Skoro se ho nedotknu a sedám do auta. Dojedu k elektrárně, pohledem přejedu obrovské komíny a vcházím. V kanceláři už čeká můj šéf a podřízený, mezi nimi se krčí prošeďivělý Holíš. Kdykoliv se na něj podívám, uhýbá pohledem. Srab. Dnes jsem to já, koho by měl poslouchat. Ale nebude se mu mstít, jen si ho ohlídám, aby mu už nic takového nikdy neprošlo. Na parkovišti na mě čeká bývalý vedoucí. „Mám z tebe radost,“ říká mi, „odešels jako zlomený kluk, ale vrátil ses jako frajer.“ Dojetím skrývám slzy. Nabízím mu odvoz domů. Neodmítá a já zapínám rádio, kde zrovna hraje Don't worry, be happy...

Místo, čas a jména byla v příběhu změněna, jakákoliv podobnost je čistě náhodná.

NADĚJE PRO LUNÍK IX

Jarmila Vaňová / Foto: Karolína Ryvolová

„Žít s nálepkou, že jste z Luníku IX není lehké, není to výhoda ani hrdinství. Je to značka, která stigmatizuje, přináší mnoho bariér a segregace. Existuje tu ale cesta, víra i naděje na lepší místo pro život,“ říká Jarmila Vaňová, novinářka a terénní sociální pracovnice, která svou práci v nejdodsuzovanějším ghettu na Slovensku považuje za to nejlepší, co se jí mohlo v životě stát.



1. DÍL

Sídlíště Luník IX je v médiích často zobrazované jako nebezpečné ghetto plné kriminality a nepřízřibových Romů. Většina z nás ho vnímá tak, jak ho ukazují fotografie v médiích – jako paneláky se zdevastovanými byty bez oken obklopené kupami odpadků. Mnohdy jsou to záběry staré několik let. Většina bytů je bez topení, vody a elektřiny. Všudypřítomná chudoba a zašlost nevyvolává příjemné pocity.

Když ale chceme jít pod povrch a pochopit život místních lidí, kteří jsou často považováni za méněcenné, nestačí tam přijít jako hrdina s kamerou nebo si na mobil natáčet zvědavé děti a potom se nechat obdivovat za svou odvahu. Nestačí tam být pár minut ani hodin. Je potřeba být s těmi lidmi od rána do večera, vědět, kdo a co kdy uvařil, a jestli měl vůbec co. Kdo si kde dokázal vydělat nějaké to euro, kdo se s kým pohádal, kdo včera oslavoval a kdo plakal.

Je potřeba lidi poznat, a hlavně je neodsuzovat za to, že si našli svoje formy přežití, že mají svůj pohled na život, že žijí tak, aby přežili daný den, a že navzdory tomu neztrácejí smysl pro humor. Dokážou se radovat i z toho mála, co mají, a i smrt berou svým způsobem jinak. To všechno je tu svým způsobem jiné. Pro člověka zvenku často až nepochopitelné, ale když se na určitý čas stanete součástí celku, většina vás přijme a začne vám důvěřovat, tak se dozvíte i to, co ostatnímu světu zůstává skryté. Tak jako to bylo i v mém případě.

Jako novinářka jsem na sídlíště chodila často a dlouhé roky. Zнала jsem se s obyvateli, poslanci, starosty. Lidé mě zdravili a nikdy jsem neměla problém s tím, aby se mi na kameru vyjádřili. Všechno fungovalo dobře. Opravdové poznání však přišlo až po tom, co jsem na Luníku začala pracovat jako terénní sociální pracovnice. To se mi pomalu, ale jistě odkrýval svět plný protikladů a velmi citlivého zvažování, zda a do jakých záležitostí můžete nebo byste měli ještě zasahovat, a do jakých už ne.

Dnes jsem přesvědčena, že mě potkalo to nejlepší, co se mi v životě mohlo stát, protože mohu pomáhat tam, kde je to nejvíce potřeba. Zkušenost k nezaplacení v nejdodsuzovanějším ghettu na Slovensku. Abychom pochopili, jak sídlíště vzniklo, čím prošlo a proč takové dnes je, musíme nejprve nahlédnout do nedávné historie.

ARMÁDA, BEZPEČNOST, CIGÁNI

Sídlíště Luník IX vzniklo původně jako sídlíště určené pro vojáky, policisty a Romy, tzv. typu ABC (Armáda, Bezpečnost, Cigáni). Na začátku fungování



Luníku bydleli v panelácích Romové i Neromové. V průběhu několika let se odtud všichni neromští obyvatelé vystěhovali.

V roce 1981 byla ve městě Košice schválena „Koncepce řešení otázek cikánských obyvatel na roky 1981–1985“. Jejím cílem bylo zlikvidovat chatrče v romském táboře v Košicích a vyprázdnit objekty historického jádra města určené na rekonstrukci, zároveň však i získání často lukrativních budov v centru a současně vyřešit bytový problém „cigánských“ rodin. Rada však při hodnocení svého usnesení konstatovala, že při dodržení původní zásady rozptýlu romských obyvatel by nebylo možné vyřešit problém ani do roku 1990. Proto se přistoupilo k vyčlenění 220 bytů na Luníku IX.

Zřídila se předškolní zařízení, zdravotnická ambulance, knihovna, kulturní středisko, detašované pracoviště sekretariátu Komise rady Městského národního výboru pro otázky romských obyvatel, vyčlenily se prostory pro Sbor národní bezpečnosti a Městský inspektorát veřejného pořádku, aby se tak vytvořily podmínky pro „působení na výchovu a převýchovu obyvatel cikánského původu“. V letech 1981 až 1989 se sídlíště vyznačovalo vysokou koncentrací Romů. Z přibližně 2000 obyvatel tvořili asi polovinu. V roce 1995 začali na Luník IX přesídlovat téměř všechny Romy z centra Košic na základě Koncepce bydlení pro neplatiče, bez-

domovce a nepřízřibové občany, kterou přijalo městské zastupitelstvo. Usnesení podepsal tehdejší primátor Rudolf Schuster, který se později stal slovenským prezidentem.

Městská část Košic Luník IX tak začala psát svoji neslavnou historii. Problémy se akumulovaly, neřešily. Romští obyvatelé sídlíště nebyli nikdy homogenní skupinou ani přirozenou komunitou – byli komunitou uměle vytvořenou, bez vzájemných vazeb, bez stejných hodnot, zájmů, s různou mírou integrace na městské prostředí a bydlení v panelácích. Když k tomu připočítáme neschopnost a benevolenci samosprávy a městských úřadů, bylo jen otázkou času, kdy problémy začnou být neúnosné.

Lidé neplatili nájemné a nic se nedělo. Neplatili za vodu a žilo se dál. A i když platili, peníze se kamsi ztrácely. Dluhy narůstaly. Vytvořil se svět, ve kterém bylo všechno dovolené a pravidla si určoval každý sám pro sebe. Zdánlivý pocit z „vyřešení“ problému s Romy se však Košicím vrátil zejména v podobě negativní medializace, která poukazovala na různé typy senzací, různých patologických jevů či devastace bytových domů a životního prostředí.

Experiment se nepovedl, anebo, lépe řečeno, nikoho ani nezajímalo, jak určitá rozhodnutí dopadnou a jaké následky mohou mít. Sídlíště se pomalu, ale jistě devastovalo, dluhy za nájemné, zdroje energií či odvoz odpadu dosahovaly obrovských částek – pohybujících se

v milionech. V roce 2008 se přistoupilo k sanaci prvních dvou paneláků, později se zbouraly další. Důvodem vždy byla narušená statika. Pokud nájemníci ze zbouraných domů neměli platné nájemní smlouvy anebo pokud byly celé rodiny vyhazované jednoduše na ulici a nedostaly náhradní smlouvy, řešily svou situaci i stavěním nelegálních příbytků v lokalitě zvané Mašličkovo. Dnes tam žije přibližně 250 lidí, z toho přes polovinu tvoří děti. Žijí bez vody, elektřiny, v provizorních podmínkách, ukrytí v křoví a hustých porostech. Proti tomu, aby tam tyto rodiny bydlely, sepisovali před rokem obyvatelé Košic petici – sebralo se přes 1000 podpisů. Všichni vlastníci pozemků však nejsou známi, a proto se situace dále neřešila.

STAROSTA ZE SÍDLIŠTĚ

Na Luníku se vystříдалo několik starostů. Dá se říci, že samospráva nebyla zpočátku schopná problémy řešit. Zprv proto, že všechny kompetence a vlastnické vztahy mělo město a jeho instituce, a zadruhé i proto, že v čele samospráv byli lidé nevzdělaní a neznalí. Dlouhé roky chyběla vůle města se vážně těmito problémy zabývat, najít řešení, jak zastavit narůstání dluhů, jak zlepšit platební schopnost nebo podmínky bydlení obyvatel sídliště.

Postupně se přijímaly sankce a na chyby a nezodpovědnost částí obyvatel

doplácelo celé sídliště. V bytech není topení, protože celý topný systém je narušený, chybějí radiátory. Nelegální odběr elektřiny způsobil, že lidé byli dlouhé roky bez elektřiny. Regulovala se voda, lidé se k pitné vodě dostávali jen dvakrát denně, ráno a po obědě po dvou hodinách. Pokud jste v tu dobu nebyli doma, zůstali jste bez vody. I dnes je ještě v některých částech sídliště voda regulovaná. Paneláky jsou osmiposchodové, ale ani v jednom už dávno nefungují výtahy. Společné prostory domů jsou ve velmi špatném stavu, zničené stěny, bez oken na meziposchodích.

Při každém bourání bytových domů se lidé i s dětmi dostávali na ulici. Mnohé rodiny se rozhodly odejít ne jen ze sídliště, ale i ze Slovenska. Dnes žije početná komunita v belgickém Gentu nebo v Anglii. Dá se říci, že odešli ti schopnější anebo ti, kterým blízcí příbuzní žijící v zahraničí dokázali pomoci. Chudoba však zůstává, protože většina nemá na únik z tohoto ghetta šanci.

V novodobé historii sídliště se vystříдалo několik starostů. Hned první z nich nebyl Rom, všichni ostatní už ano. Jejich působení by se dalo shrnout asi tak, že pracovali často bez základních znalostí fungování samosprávy, bez vize rozvoje městské části, a už vůbec nenacházeli řešení tzv. „neřešitelného problému“, za jaký se Luník IX začal považovat. Spo-

lečnost bylo přesvědčená, že jedinou možností je zbourat celé sídliště, avšak otázka, kam potom se všemi jeho obyvateli, zůstávala bez odpovědi. Jediné, co narůstalo, byly sankce vůči neplatičům.

Většinu z nich to už stejně bylo jedno a žádná sankce už neměla ani výchovný charakter: tito lidé nic nevlastní, nemají práci. Exekuce tu má převážná většina. Celková špatná situace se po mnoha letech projevila i na chování obyvatel, dětí a mládeže. Když chybějí pozitivní vzory a kultura, stane se i z přirozených věcí něco nepřirozeného. Devastace totiž nenastala jen na majetku a okolí, ale projevila se i na lidech – což je mnohem těžší napravit. Je to však reálné a potřebné.

Druhé volební období je dnes starostou Luníku IX Marcel Šaňa – syn Ladislava Šani, jednoho z předchozích starostů. Když se Marcel stal starostou, pracoval v US Steele, velké ocelářské společnosti v Košicích. Měl celkem dobré pracovní postavení s dobrou vyhlídkou na kariérní postup. V té době začal jako jeden z mála Romů z Luníku studovat na vysoké škole. Shodou náhod a správných rozhodnutí a zejména v reakci na požadavek z vlastní komunity se nakonec rozhodl, že bude kandidovat na post starosty.

Byl úspěšný, získal si podporu většiny obyvatel. Polovinu prvního volebního období napravoval slabá místa samosprávy, řešil dluhy městské části, protože

ty bránily rozvoji sídliště a také tomu, aby mohla žádat o dotace na projekty. Zveleboval přitom bytový dům, který jako jediný měla městská část ve správě – všechny ostatní spravovalo město Košice. Marcel Šaňa od začátku věděl, že jeho práce nebude lehká, pomalu se však stal pro město i jiné důležité instituce důvěryhodným partnerem. Věděl, co chce, měl svoji představu a plány. Propustil z úřadu zaměstnance, kteří nebyli přínosem, a sám šel s platem na minimum.

NADĚJE NA LEPŠÍ MÍSTO K ŽIVOTU

Městská část Luník IX dnes nemá dluhy. Může proto žádat o dotace na projekty. Po 15 letech se mu podařilo znovu vybudovat veřejné osvětlení. Zrekonstruoval pro mladé lidi prostory na stolní tenis a zřídil posilovnu. Vstup do posilovny si za 5 euro platí mladí na úřadě. K dispozici tam mají i toaletu a sprchu. Městská část platí mladým fotbalistům tréninky v košickém klubu, nakupuje pro ně potřebné věci.

Pro malé děti se na sídlišti vybudovala dvě moderní dětské hřiště. Zřídila se odpočinková zóna – parčík s lavičkami a prostorem pro letní kulturní a společenské události. Zastávku autobusu nechal starosta osadit lavičkami a odpadkovými koši. Ve spolupráci s městem zlikvidoval nelegální skládku odpadu na Podjavorinské ulici. V rámci aktivizačních prací se v pracovních dnech sídliště uklízí. Odpad se pravidelně odváží. Zavedl se kamerový systém, který dohlíží na bezpečnost i na vandalismus. I díky tomu se věci neničí a zůstávají v původním stavu.

Bezpečnost obyvatel a lidí, kteří na sídliště přicházejí, ať už pracovně nebo soukromě, je pro starostu prvořadá. Zároveň usiluje o nastartování nové bytové výstavby a zřízení prostupného bydlení. Cílem je zlikvidovat nelegální osadu Mašličkovo a vrátit její obyvatele zpět na Luník IX. Ke konci jeho prvního volebního období převzala městská část další bytové domy do vlastní správy. Na Krčméryho ulici jsou to dva vchody, kde se už kompletně zrekonstruovala střecha. Dalším krokem bude zabezpečení nepřetržité dodávky pitné vody a rekonstrukce stoupaček, zavedení nových vodoměrů – lidé zaplatí jen tolik, kolik spotřebují formou předplaceného kreditu. Tím se zabrání tomu, aby nájemníkům vznikaly dluhy.



Do správy Luník převzal i bytové domy zvané „kukuřice“ na Podjavorinské ulici. Samospráva se zapojuje do programů úřadů práce, zaměstnává lidi. Mnoho rekonstrukcí se realizovalo svépomocí, na velké investice nejsou peníze. Sídlíště se pomalu, ale jistě pozitivně zviditelňuje a aktivně se zapojuje do akcí města, čímž o sobě dává vědět široké veřejnosti.

Marcel Šaňa post starosty uhájil i po dalších volbách a zároveň se stal i poslancem městského zastupitelstva Košic. Podpora lidí byla jasná a jednoznačná, protože kromě toho, že se věci pomalu, ale jistě řeší ke spokojenosti obyvatel sídliště i města, Marcel Šaňa zůstává jedním z nich. Na Luníku IX vyrostl a je tu doma. Vychovává tu svoje děti a s každým se zná. Ví, kdy má pomoci, a osudy lidí mu nejsou lhostejné, i když přiznává, že je to velmi těžká a náročná práce, na kterou je potřeba obrovské množství energie. Té však má Marcel Šaňa dost.

Podle vyjádření zaměstnanců bytového podniku města Košice je dnes na Luníku jen velmi málo neplatičů. Lidé si nájem platí, protože když prokážou, že to dokážou půl roku, dostanou platnou nájemní smlouvu. Po malých částkách splácejí i staré dluhy – dá se tedy říci, že neplatičství se na Luníku IX vyřešilo. Lidé pochopili, že platit se musí. Dnes už bytový podnik nevyhazuje lidi na ulici. Dnes se už nebourá, i když je na sídlišti ještě jeden bytový dům, který je v podstatě už skoro neobývaný a o kterém se rozhoduje, jestli se zbourá, nebo ne. Samospráva pro zbourání není. Když se ukáže, že je dobrá statika, starosta má zájem snížit bytový dům a rekonstruovat ho na prostupné bydlení, protože bytů je málo a situace mnoha rodin v této oblasti je stále velmi špatná.

Druhý díl článku vyjde v následujícím čísle Romano vodi. ●

VY UŽ DALŠÍ DÍTĚ MÍT NEBUDETE

Ája Čiháková / Foto: Matuš Toth pro ELLE

Před dvaceti devíti lety **Elenu Gorolovou** sotva napadlo, že se jednou bude zajímat o problematiku nedobrovolné sterilizace romských žen a aktivně proti tomuto bezpráví bojovat. Jak by také mohlo, když jí v té době bylo pouhých jednadvacet let a se slovem sterilizace se setkala vůbec poprvé – bohužel však zároveň se zjištěním, že se týká přímo jí samotné.

A už vůbec by ji nenapadlo, že by jednou mohla patřit jako jediná česká Romka do žebříčku sta nejvlivnějších a nejinspirovatnějších žen světa, který pravidelně sestavuje britská televizní stanice BBC. Psal se rok 1990 a paní Elena čekající své druhé miminko se strchovala jen o jediné – aby bylo zdravé. S manželem už měli syna, proto si dcerku přáli o to víc. Celé těhotenství probíhalo poměrně v pořádku, ale ke konci třetího trimestru se u Eleny objevily zdravotní komplikace. Okamžitě se rozjela do místní nemocnice ve Vítkovicích, kde jí po vyšetření doktor oznámil, že to zatím na porod nevypadá. Miminko se však příchodu na svět začalo dožadovat, a tak se pro Elenu z kontroly v těhotenské poradně stal pobyt na porodním sále.

Verdikt zněl jasně – druhý císařský řez byl nevyhnutelný, protože těhotenství provázely komplikace a Elena nebyla schopná přirozeného porodu. „Pak už to šlo rychle, takže mi vůbec nebylo divné, že se před operací objevila sestřička s nějakými papíry, že ode mě potřebuje souhlas s výkonem císařského řezu. Ještě mi pod ruku strčila žádost o vyplnění jména pro dítě,“ vzpomíná Gorolová na

osudný den, po kterém už nikdy nebylo nic jako dřív.

Elena bez přemýšlení a v bolestech papíry vyplnila a podepsala. Následoval operační sál, propíchnutí plodové vody a pak převoz na oddělení, na kterém musela strávit v rekonvalescenci pět dní. Tehdy ještě vůbec nic nenasevďovalo tomu, že je něco špatně. Hned se začala zajímat o to, jak porod probíhal a jak se dítěti daří. Lékař ji bez mrknutí oka informoval, že během císařského řezu jí byla provedena i sterilizace. „Co to znamená? Skoro jsem vyjekla, protože to slovo jsem nikdy neslyšela a popravdě mi nahánělo i strach,“ vzpomíná na osudnou chvíli Gorolová a z jejího výrazu lze číst, že se se sterilizací stále nesmířila.

„Doktor mi vysvětlil, že jsem prodělala dva císařské řezy ve velmi mladém věku a bylo by velmi riskantní postupovat další. A právě proto mi byla podle gynekologa provedena sterilizace,“ vypráví smutně Gorolová a dodává, že se okamžitě zeptala, co to pro ni do budoucna znamená. „To znamená, že už nebudete moci mít další děti, sterilizace je nevratný zákrok,“ řekl a já zůstala s pusou dokořán a nebyla jsem schopna

slova. Rozpadl se mi svět, popadla mě panika a jediné, na co jsem se zmohla, byl pláč. Bylo mi jednadvacet a byla jsem po zásahu lékařů neplodná. Nemohla jsem to pochopit, v mém případě nebyla sterilizace vůbec nutná, mohla jsem mít i třetí dítě,“ rozteskní se.

NEBYL DŮVOD NEVĚŘIT

Když začala zjišťovat, proč jsou vlastně sterilizace ženám prováděny, byla z výsledku šokovaná. Komunistický režim usiloval o to, aby se romská populace nerozšiřovala. Vláda tedy rozhodla jasně: romským ženám se měly provádět řízené sterilizace. „A to se jim dařilo,“ říká rázně terénní sociální pracovnice, která se od té doby angažuje v boji za práva žen, které byly v době před rokem 1989 a krátce po něm nedobrovolně sterilizovány. „Poslední případ sterilizované ženy, o kterém víme, je z roku 2007,“ upozorňuje.

Podle Eleny Gorolové se o korigování romské populace zasadily i sociální pracovnice. Ty romským ženám nabízely za sterilizaci finanční benefity. To, že je sterilizace nevratná, už jim jaksi opomněly říct. Některým poškozeným

ženám, které dnes vypovídají svá svědectví, lékař tvrdil, že sterilizace je pouze jakousi dočasnou antikoncepcí. „Člověk neměl přeci důvod nevěřit lékaři,“ vypráví Gorolová, která vzpomíná i na případy, kdy bylo některým romským matkám vyhrožováno, že pokud se sterilizovat nenechají, odeberou jim děti do dětských domovů.

OCHRÁNIT SVÉ DCERY A VNUČKY

Neobtěžnější pro Elenu bylo zprávu sdělit manželovi a své rodině. „Bála jsem se reakce. Manžel to tehdy nesl těžce. Trápilo ho to stejně tak jako mě, ale ani jeden z nás se proti tomu nepostavil, nevěděli jsme totiž, kam se obrátit či jakým způsobem proti tomu, co mi bylo provedeno, bojovat,“ říká upřímně Elena, která se tehdy zmohla pouze na návštěvu úřadu práce, kde jí sociální pracovnice dala jasně najevo, že ji to nezajímá a její situaci ji řešit nepomůže. „Po tom už jsem rezignovala a přestala se svých práv dožadovat,“ vzpomíná trpce.

Zlom přišel až o několik let později, když si během sledování teletextu všimla zprávy o stížnosti žen, kterým byla nedobrovolná sterilizace provedena a které se rozhodly o svůj příběh podělit. „Tehdy se ve mně všechno sevřelo. Vždyť já byla jednou z nich,“ vypráví a dodává, že rozhodnutí navštívit organizaci, která ženy s podobným životním příběhem sdružovala, pro ni představoval osvobozující pocit. Uvědomila si, že není sama.

„Tehdy jsem byla rozhodnuta, že udělám všechno proto, aby se už nic podobného našim dcerám a vnučkám nestalo. Postupně začala se spolkem spolupracovat, později se stala dokonce jeho mluvčí. Odhodlání bojovat ji přimělo vystudovat střední pedagogickou školu a věnovat se sociální práci naplno. Projevila se v ní houževnatost, které si nemohla nevšimnout její rodina, ve které nebylo zvykem, aby se ženy chovaly emancipovaně a měly své osobní cíle.

Rozhodla se se sterilizací zatočit jednou provždy, pořádala různé semináře, zapojila se do fotografické výstavy a začala komunikovat se ženami, kterých se tato problematika týkala prostřednictvím sociálních sítí. Získala tak kontakty na téměř dvě stovky žen z Čech, ale spojila se i se ženami ze Slovenska, které si rovněž sterilizací prošly. Většina z nich je romského původu, ale objevovaly se mezi nimi i neromské ženy,

těch však bylo poskrovnu.

Dnes působí jako terénní pracovnice v organizaci Vzájemné soužití. Snaží se navrátit děti z dětských domovů zpět do rodin; v kontaktu se ženami, které prodělaly sterilizaci, však zůstává. O to víc za uznání bezpráví, které na nich bylo spácháno, bojuje ve svém volném čase.

BOJ STÁLE NENÍ U KONCE

„Mým přáním bylo vybudovat silnou a pevnou organizaci, ve které se ženy po sterilizaci budou vzájemně podporovat a budou se snažit zamezit tomuto nedobrovolnému zákroku na ostatních ženách,“ vysvětluje svůj prvotní záměr. Nápomocnou jí je zejména Gwendolyn Albert, Američanka žijící v Čechách, která je jí velkou oporou i při zahraničních cestách, protože jak sama říká, neovládá žádný světový jazyk a téma sterilizací je bohužel otevřeněji přijímáno v zahraničí než v Česku, kde se k němu politici jasně vyjádřit nechtějí. S výjimkou vlády Jana Fischera, která se romským ženám v roce 2009 za protiprávní sterilizace omluvila. Odškodné jim však stejně uznáno nebylo.

A tak boj za odškodnění nuceně sterilizovaných žen pokračuje. Snahou

Eleny Gorolové je, aby společně se svým týmem získala na svou stranu co nejvíce poslanců, kteří by se o problematiku nezákonné sterilizace romských žen zajímali a poškozeným ženám odškodné přiznali. Ostatně k odškodnému se vyjádřil i premiér Andrej Babiš, který prohlásil, že jestliže bude většina poslanců pro přiznání odškodného, z jeho strany problém nebude. Paní Gorolová si ovšem už velké naděje nedělá.

„Z původního návrhu milionu korun byla navrhovaná částka na odškodnění nejprve snížena o polovinu, v současné době se jedná o zhruba sto dvacet tisíc korun. Což je, vzhledem k provedeným výkonům, částka velmi nízká a neodpovídající, vlastně až směšná. Některé z žen jsou už po smrti, dobré zprávy se tedy nedožily, ale i za ně se nepřestáváme bit. V minulosti byla lidská práva odepřena převážně romským ženám, které se nemohly svobodně rozhodnout, a to je myslím dostatečný důvod k tomu, abychom i nadále nepřestávaly bojovat,“ uzavírá Gorolová. ●



Foto: ČTK

MĚLI JSME K RODIČŮM VELKOU ÚCTU

Jana Hejkrliková ml. / Foto: Archiv Jiřího Chramce / Vyprávění zachytila Markéta Hajská

Jiří Chramec (1964) se narodil v Praze do romsko-české rodiny a své dětství prožil na Smíchově. Když mu byly čtyři roky, jeho rodiče se rozvedli a maminka se znovu provdala. Od desíti let žil Jiří u prarodičů, a tak měl možnost poznat tradiční způsob výchovy opírající se zejména o vzájemnou úctu. Ve svém vyprávění popisuje krásnou a pohodovou atmosféru, ve které vyrůstal, a jak vypadal život pražských a především smíchovských Romů v období 70. a 80. let minulého století.

Matčina rodina pocházela z vesnice Krásný Brod ležící v těsné blízkosti obce Medzilaborce na východním Slovensku nedaleko polských a ukrajinských hranic. Podle vzpomínek Jiřího dědečka se tehdy žilo na Slovensku velmi skromně, většina Romů vykonávala námezdní práce nebo jinak vypomáhala místním na statcích. V okolí bydlelo rovněž několik židovských rodin, které také zaměstnávaly Romy. Jedním z nich byl právě Jiřího dědeček, který prodával v železářství.

Ze Slovenska přišli Jiřího prarodiče v jedné z prvních poválečných vln v roce 1946, kdy se, již v Čechách, narodila Jiřího matka. Nejprve se usadili v pražské Chuchli, kde již několik romských rodin žilo. Odtud se přestěhovali do Košíř a posléze na Smíchov. Byt měli v Plzeňské ulici, ve které žilo dalších pět nebo šest romských rodin. V tu dobu dělala většina smíchovských Romů na různých stavbách, včetně Jiřího dědy, jehož první práce v Praze byla na hloubení podchodů na Václavském náměstí. Babička se živila úklidem společných prostor domů. Měla i dvacet různých domů na úklid, a některé rodiny si ji dokonce samy na úklid najímaly.

Jiří bydlel se svými rodiči a sourozenci v pavlačovém domě na Smíchově. Na to, jak jejich byt vypadal, vzpomíná: „Já, ségra a brácha jsme spali v jednom pokoji. A pak tam byla ještě kuchyň. Voda byla venku. Když jsme si zapomněli ručník a myli jsme se venku na chodbě – než jsme šli ráno do školy –, tak nám v zimě přimrzala ruka ke klíče. Měli jsme totiž takovou kovovou kliku i k záchodu, co byl venku.“ Hodně Romů z okolí v tu dobu také pracovalo v Uhelných skladech. Proto některé jejich akce představovaly příležitosti k setkávání. Jednou z nich, na kterou si Jiří ze svého raného dětství pamatuje, byly nedělní zápasy v boxu v pražské Lucerně. Jeho otec si vždy dal pivo a jemu koupil dva chlebičky a džus a společně tam strávili celé dopoledne.



Když byly Jiřímu čtyři roky, jeho rodiče se rozvedli. Do svých deseti let žil se svou matkou, poté se ale přestěhoval ke svým prarodičům, kteří ho od té doby vychovávali. Stejně jako rodiče, bydleli i babička a děda v pavlačovém domě, který měl zahradu a v ní dřevěné kůlny. Jejich byt byl o velikosti 1+1. V kuchyni bydleli prarodiče a on spal v pokoji. Původně vařili na tálových kamnech, které později vystřídal plynový sporák. Voda v bytě nebyla, ale Jiří rád vzpomíná, jak se chodívali každou sobotu koupat do veřejných lázní.

„To byla taková tradice, že jsme každou sobotu jezdili do lázní. Tady byly

na Smíchově u kostela veřejné lázně. A tam se scházely celé rodiny. Pilo se tam kafe, povídalo se. Zaplatili jsme si asi dvě padesát za jedno koupání, k tomu jsme dostali jedno mýdlo a dokoupili jsme si ještě šampon. Byla tam čekárna a takové kabinky. A v těch kabinkách byly sprchy nebo vany. Každé koupání bylo asi půl hodiny, to nevím. A pak tam byla paní lázeňská, která po každém koupání tu koupelnu umyla dezinfekčním přípravkem, připravila ručníky a šel další. A takhle to chodilo každou sobotu. Nejdříve se vykouply děti a pak rodiče. I když chlapi se většinou koupali v práci. Ale hlavně děti se koupaly tam.“

Své dětství Jiří charakterizuje jako krásné. Ze školy přišel domů, kde si napsal úkoly. Babička stála u kamen a vařila oběd a děda ležel v kuchyni na posteli. Po obědě si Jiří vzal buď balón nebo hokejku, podle toho, jaké bylo zrovna roční období, a vyrazil ven. V zimě mu pak babička večer sušila boty v troubě. Pohodová atmosféra této éry jeho života však nebyla tvořena jen bezstarostností, ale i úctou spojenou s určitými pravidly a tradicemi, které dodržovali jak doma, tak mezi ostatními romskými rodinami v okolí. Večer, když bylo hezké počasí, se Romové ve věku Jiřího dědy a babičky sešli na některém z dvorků. Někdo si vzal stoličku, někdo štokrle a někdo třeba placatku rumu. Ale neopíjeli se. Jen seděli, povídali si a vykládali, jak to bylo dřív na Slovensku. Děti se uvelebily na zemi a potichu poslouchaly příběhy starších. Jiřího děda vyprávěl i své zážitky z války: „Cikáni se bojí mrtvol. A děda mi vždycky říkal „Jirko, ty se bojíš mrtvol? Já když jsem byl ve válce, tak jsem byl i rád, když někoho zastřelili, protože já jsem se pak za něj mohl schovat. Vždycky jsem vzal pušku, zacílil jsem a střelil.““

Vzhledem k tomu, že Jiřího prarodiče pocházeli z východního Slovenska a nedaleko od ukrajinských hranic, byli oba pravoslavní, a křesťanské svátky tak mívali posunuté. Jiří vzpomíná, že jako dítěti se mu zpočátku spolužáci smáli, když přinesl omluvenku, že nepřijde do školy, protože slaví Vánoce či Velikonoce. Časem si ale zvykli. Zvláště na Velikonoce u babičky a dědy vzpomíná Jiří rád.

„Den před tím nebo ten den, co se chodilo do kostelů, to byla úžasná atmosféra. Děda topil v kamnech a babička zadělávala různé mazance. Bylo to pěkný a příjemný. Pak se to naskládalo všechno do košíků: vajíčka, klobásy, ty mazance. Potom se to vzalo a celá rodina šla do kostela. Většinou se chodilo do Resslovky, tam je pravoslavný kostel. A každý musel mít na sobě nějakou novou věc. V kostele se pak odehrála mše a posvětily se ty košíky. Potom jsme přišli domů, kde se to všechno nakrájelo na stůl. Rodina se sešla a povídalo se. Byla to taková pěkná velikonoční tradice. Ale to si asi nesli všichni spíš z toho Slovenska, protože tam se tohle dodržovalo. A třeba se také ten den nesmělo zametat a podobně.“

V době Jiřího dětství i dospívání se pražští Romové často rozdělovali podle místa, kde žili. Říkali si pak na-

příklad „Smíchováci“, „Žižkováci“ nebo „Holešováci“. Ačkoliv prý mezi sebou mívali rozepře, většinou kvůli holkám, měli se rádi. Sice se nenavštěvovali, snad jen když se pohádali, ale to pak přijela celá rodina. Ale scházeli se především na různých akcích, které se v Praze konaly. „Byly turnaje ve fotbale nebo různé jiné akce. Většinou se to scházelo ve Fučíkárně, kde je dnes Výstaviště. Hlavně když byly ty různé komunistické svátky a bylo volno. To se to tam scházelo hodně.“ Postupem času se toto územní členění díky sňatkům stíralo.

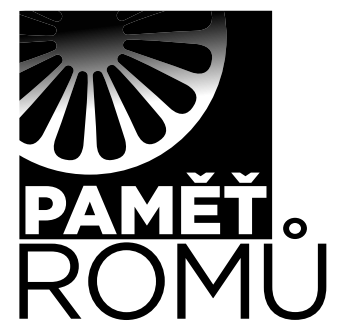


Sám Jiří se také brzy oženil. Jeho tchán byl muzikant. Se svou kapelou, ve které hrál na cimbál, vystupoval dokonce i v několika filmech nebo na různých oficiálních akcích. A protože byl hlavním živitelem rodiny, měl doma hlavní slovo: „Táta se uctívá. Táta má slovo. Táta večer hraje a šel si lehnout. A když přišly děti – i naše děti a děti od švagra – všechny to braly tak, že táta spí, táta musí mít klid, protože táta večer hraje a vlastně živí rodinu. A dodržovalo se to. Švárovi bylo třicet, ale když na něj tchán zařval, tak sklopil hlavu a neřekl ani slovo. Ta úcta k těm rodičům tam byla.“

Díky muzice měl Jiřího tchán mnoho známých a často k nim domů chodily návštěvy, takže mnoho tradic se udržovalo stále živých. Stejně tak Jiří se svou manželkou vedli i svoje děti k tomu, aby se uměly dobře chovat. „Aby se stalo, že bys odešel, když starší člověk přišel do bytu, to neexistovalo. Ty jsi musel pozdravit a chvíli tam s nimi posedět. Pak ses mohl sebrat a jít pryč. Ale prostě musela se uctít návštěva. Aby

se neřeklo: „Jo, já jsem u nich byl na návštěvě a všichni se sebrali a šli pryč a já tam byl sám.“ A to samé bylo, když tchán někam šel, protože byl vážený. Byl muzikant a všichni ho znali. Také ho uctili a pohostili. A myslím, že to bylo od srdce, že ho měli opravdu rádi. Celkově měli lidi radost, když viděli staršího člověka, který něco dokázal,“ vzpomíná.

Volný čas trávil Jiří i mnoho dalších pražských Romů společně se svou rodinou. Jezdili stanovat na Berounku a na Sázavu, chodili na zábavy, bály a na myslivecké plesy. Muži i ženy se elegantně oblékli, na plese si objednali stůl a láhev vína a bavili se. Ale k tomu, aby se s ostatními potkali, nepotřebovali žádné zvláštní příležitosti a ve volném čase se scházeli v parku: „Dřív se v Arbesáku, v tom parku, říkalo „Cigánský park“ a tam když člověk přišel v neděli ve dvě hodiny, tam nebyla volná lavička. Tam byly davy lidí, které se bavily. Chlapi šli většinou do hospody na pivo, a když hospodu zavřeli, přišli do parku. A do osmi hodin tam ten Arbesák žil. A bavili se lidi a sranda byla. A scházeli se tam, i když tam postavili ty stánky. Ale teď už takový akce nebo tak, kde by se lidi scházeli, nejsou. Zaprvé není kde a zadruhé ty lidi tady už nejsou...“



PROJEKT PAMĚŤ ROMŮ

se snaží zmapovat osudy Romů žijících v současné době na území České republiky, a představit tak historii Romů od válečných dob po současnost jejich vlastníma očima.

www.pametromu.cz

AMEN DAHAS LA DA LE DADES BARI PAŤIV

E Jana Hejkrliková ter. / Foto: Andal la familjakero archivos / O vakeriben ŝunelas e Markéta Hajská

O Jiří Chramec (1964) uliĵa Prahate andre fameliĵa kaj has romane the gadĵikane manuŝa u bariĵa pro Smichovos. Sar leske has ŝtar berŝ, ta leskeri daj the o dad imar na dĵivenas jekhetanes, dine rozvodos u e daj palis iĵa pale vera avre murŝeha. Deŝ berŝendar palis dĵivelas paŝ e baba the o papus u odoj dikhĵa tradiĉno romano dĵivipen the paŝiv maŝkar o manuŝa. Andre peskero leperiben vakerel pal laĉhi kedva andre leskero ĉhavorikano dĵivipen the sar dĵivenas o Roma Prahate pro Smichovos andro 70. the 80. berŝa andre oka ŝel berŝa pale.

La dakeri fameliĵa has khatar o Krásný Brod paŝ o gav Medzilaborce pre vichodno Slovensko paŝ Ĥemciko the e Ukrajina. Sar leske vakerelas leskero papus ta pre Slovensko has akor ĉorikano dĵivipen, o Roma phirenas te kerel buti kijo gadĵe pro roĵi, abo aver buti, savi kampelas. O Ĥinde tiŝ le Romen viĉinenas, te kampelas vareso te kerel. Kavka phirelas te kerel buti ko Ĥinde the leskero papus, savo bikenkerelas andre sklĉpa trastune tovaroha.

Pro Ĉechi avle leskero papus the e baba pal o mariben andro berŝ 1946 u leskeri daj imar odoj uliĵa. Ĥudle te beŝel andre Ĥuchĵa, kaj imar varesave romane fameliĵi beŝenas. Odari geĵle te beŝel andre Koŝiře the palis pro Smichovos. O kher len has andre Plzeňsko uliĵa, kaj tiŝ dĵivenas pandĵ abo ŝov romane fameliĵi. Akor o Roma nekbuter krenas pro stavbi the leskero papus, u leskeri perŝi kajsi buti has te chanel o podchodos tel o Václavské náměstí. E baba pratinelas andro khera o chodbi. Has la the biŝ kajse khera, kaj pratinelas u varesave fameliĵi la viĉinenas, kaj mek te pratinel ke lende khere.

O Jiří dĵivelas la dahi le dadeha the le phralenca pheĵenca pro Smichovos. Sar oda diĉholas ke lende khere leperel: „Me, e phen the o phral sovahas andro jekh kher. U palis amen has mek e kuchiĵa. O paĵi has avri. Te bisterdam o ruĉĵikos u morahas amen avri pre chodba – sar dĵahas andre ŝkola – ta amenge o vast, te ĉudĵam e kĵamka pro budar, fadiĵa. Has amen aĵsi trastuĵi kĵamka the pro budaris, savo has tiŝ avri.“ But Roma tiŝ krenas buti andro Uhelné sklady. O Roma pen ŝaj jekhetanes dikhenas, te has varesave akciji. Jekh aĵsi has sakokurkeskero boksos andre prahakeri Lucerna. O dad peske odoj cinda lovina, leske cinda duj chlebiĉki the o dĵusos u has odoj dilestar dĵi kije raĵi.

Sar has le Jirkoske ŝtar berŝ, dine



o dad the e daj o rozvodos. Dĵivelas la dahi, u palis geĵla te beŝel paŝ o papus the e baba. Jon pal leste palis bajinenas. Avka sar the e daj the o dad, dĵivenas the o papus la babaha andro pavlaĉovo kher. Has odoj bar the kaŝtune ŝupĵi. Has len 1+1. Andre Kuchĵa dĵivelas o papus la babaha u jov sovelas andro pokojis. Has len e bov pro angara the palis len has plinovo bov. O paĵi andro kher na has, o Jirkas igen rado leperel, sar pen phirenas te landĵarel andro lazĵi.

„Oda has aĵsi tradiciji, hoj sako sombat phirahas andro lazĵi. Adaj has pro Smichovos paŝ e khangeri o lazĵi. Odoj phirenas calo fameliĵi. Pijenas odoj e kava the vakerenas. Potĵindam amenge 2,50 Kč the ĉudĵam jekh sapuĵis u mek amenge potĵindam o ŝamponos. Has odoj ĉekarĵa the o kabinki. Andro kabinki has o sprĉi abo e vaĵa. Jekh landĵaripen has vaj jepaŝ ora, na dĵanav. Palis odoj has jekh dĵuvĵi e lázeĵsko, savi palis kerĉa e dezinfekciji the kisitinda avre manuŝeske o ruĉĵika. Oda has sako sombat. Perŝo dĵanas te landol o ĉhavore the palis

e daj le dadeha. O murŝa pen landĵarenas andre buti. Anglunes odoj landĵonas o ĉhavore.“

Pre ĉhavorikano dĵivipen leperel o Jiří sar pre igen ŝukar berŝa. Khatar e ŝkola avĵa khere, kerĉa peske o ukoli. E baba terĉolas paŝ e bov the tavelas o dilos u o papus paŝĵolas pro haĉos andre kuchĵa. Pal o dilos peske iĵa e lopta, abo e hokejka, the dĵalas avri. Jevende leske e baba ŝutarelas o topanki raĵi andre truba. Ale oda ŝukar dĵivipen andre kola berŝa na has ĉa vaŝoda, hoj les na has ĵisave pharipena, has adaj mek the e paŝiv maŝkar o manuŝa the o tradiciji, save ĵikerenas – sar khere avka the avre romane fameliĵenca. Kija raĵi pen o phureder Roma sgeĵle avri pro dvorkos. Vareko peske iĵa o stolkos, vareko ciknoro stolkos, vareko anda e palenka. Na has mate. Ĉa beŝenas, vakerenas pal o dĵivipen pre Slovensko. O ĉhavore beŝenas pre phuv u ŝunenas, so o phureder vakerenas. Le Jirkuskero papus vakerelas the pal o duĵto baro mariben: „O Roma daran le mulendar. The o papus mange furt

phenelas: „Jirko, tu daras le mulendar? Me sar somas andro mariben, ta varekana somas rado, te varekas ĵivinde, bo palis man pal leste ŝaj garuĉom. Ĵlom e puŝka, talinavas the viĵindom.“

Le Jirkuskeri baba the o papus has khatar e vichodno Slovensko paŝ e Ukrajina, ta vaŝoda paĵanas e pravoslavno Devleskero paĵaviben ta has len o ineĵi – sar e Karaĉoĵa the e Patraĵi – andre aver dĵivesa sar avre manuŝen. O Jirkas leperel, hoj perŝe leske vaŝoda o ĉhavore andre ŝkola asanas, te anda e omluvenka hoj na avela andre ŝkola, bo ke lende avela e Karaĉoĵa abo e Patraĵi. Palis imar na asanas. Nekhradeder leperel o Jirkus pal e Patraĵi, savi has kije baba the o papus.

U jekh dĵives anglal, abo oda dĵives, sar pes dĵalas andre khangeri, oda has igen ŝukar idejos. O papus labarlas andre bov the e baba pekela o mazanca. Oda has igen ŝukar. Palis pes sa thovelas andro koŝikos: o jandre, o klobasi, ola mazanci. Sa pes lelas u calo fameliĵa dĵalas andre khangeri. Nekbuter pes phirelas andre Reslovka, odoj hin pravoslavno khangeri. Sako kampelas te urel vareso nevo. Andre khangeri has e mŝa the o koŝiki o raŝaj posvjetindas. Palis sa anda khere, ĉhingerdam the thoda pro skamind. E fameliĵa beŝelas jekhetanes u vakerelas. Has oda aĵsi ŝukar tradiciji pre Patraĵi. Kada krenas o gadĵe the o Roma imar pre Slovensko, odoj kada ĵikerenas. Oda dĵives naŝti ĵiko ŝulavelas the mek varesave aver veci pen na krenas.“

Sar has o Jirkas cikno the palis terno ĉhavo, ta pen o Roma Prahatar viĉinenas pal o than kaj beŝenas. Phenenas penge „Smichovaci“, „Ĵiĵkovaci“ abo „Holeŝova-



ci“. The te pen maŝkar pende halasinenas, nekbuter vaŝ o ĉhaja, rado pen jekh avres dikhenas. Na phirenas ke peste khere, ĉa sar pen koŝle, palis avelas calo fameliĵa. Ale sdĵanas pro akciji Prahate. „Has o turnaja andro fotbalos abo vareso aver. Nekbuter phirenas o Roma andre Fuĉikarĵa kaj hin akana o Výstaviště. Sar has ola komunisticke svjatki the o manuŝa na dĵanas andre buti. Ta akor odoj o Roma phirenas but.“ Ale palis, sar lenas vera o terne andal aver thana, ta imar o Roma na phenenas, andre savo koter Prahate beŝen.

O Jiří tiŝ iĵa sig e vera. Leskero sastro has muzikantos. Jov peskera kapelaha, kaj baŝavelas pre cimbalma, bavinelas tiŝ andre varesave filmi, abo baŝavenas pre bare oficijalna akciji. Le romĵakero dad anelas nekbuter love andre fameliĵa, ta has les angluno lav: „Le dadeske kampel e paŝiv. Le dades hin angluno lav. O dad raĵi dĵal te baŝavel, ta akana paŝĵol. U te avle o ĉhavore – the amare the le ŝogoriskere – savore imar dĵanenas, hoj te o papus paŝĵol, kampel leske ĉit, dĵala te baŝavel, u anela khere o lovore. Sako oda dĵanelas the ĵikerelas. Le ŝogoriske has tranda berŝ u te pre leste mira romĵakero dad ĉudĵla te kerel vika, ta thoda tele o ŝero u na phenda jekh lavoro. E paŝiv kijo phureder odoj has.“

Phirenas ke lende khere but manuŝa, bo la romĵakere dades dĵanenas but manuŝa, sar phirelas te baŝavel. Vaŝoda has ke lende o tradiciji furt dĵide. O Jiří la romĵaha sikhavenas le ĉhavoren, kaj te aven laĉhe. „Te avĵa andro kher phureder manuŝ, ta naŝti odari vareko dĵalas het, oda ĵiko na kerlas. Tuke kampelas lenca ĉĉporo te vakerel the te beŝel lenca jekhetanes paŝ o skamind. Palis ŝaj geĵfal het. Te vareko avelas, ta kampelas len te del e paŝiv. Te na vakeren: „Somas ke lende khere, savore pen ile the geĵle het u me odoj aĉĵilom korkoro. Kavka denas paŝiv the la romĵakere dades, bo les rado dikhenas. Has muzikantos, savore les prindĵarenas. Tiŝ leske sikhade e paŝiv. Duminav, hoj oda has ĵilestar, ĉaĉes les kamenas. O manuŝa kamenas le phureder manuŝen, so vareso dĵanenas.“ leperel.

Te les has ĉasos, ta has o Jiří jekhetanes la fameliĵaha avka, sar but Roma Prahate. Phirenas tel o cerhi pre Berounka the pre Sazava, phirenas pro zabavi, bali the pre myslivecko plesy. O murŝa the o dĵuvĵija pen ŝukares upre urenas, pro skamind penge thode mol the beĉĉĵinenas. Na kampelas lenge ĉa kajse akcii,



phirenas jekhetanes andro parkos andro Arbesakos, phenelas pes leske ‚Cigánský park‘ – te odoj o manuŝ avĵa kurke, pal o dilos duje orendar, ta odoj na has than. Odoj has but manuŝa. O murŝa dĵanas andre karĉma pre lovina, u te phandenas andre, dĵanas andro parkos. Dĵi ochto ori raĉi odoj has furt o manuŝa. Has pheras. Phirenas odoj the akor, sar odoj kerde ola kioski. Akana oda imar avka nane. Akana nane kaj, ale aĵi o manuŝa, so odoj phirenas, adaj imar nane...“

**PAMĚŤ.
ROMŮ**

**O PROJEKTOS
„O ROMA LEPEREN“**

kamel te dĵanel, sar o Roma dĵiven akana andre Ĉechiko republika the kamel te sikhavel le Romengeri historija le berŝendar, sar has o duĵto baro mariben the sar dĵiven akana, avka sar oda dikhen jon korkore.

www.pametromu.cz



DAVID TIŠER A KAREL KARIKA PŘEVZALI CENU FRANTIŠKA KRIEGLA

Cenu Františka Kriegla za občanskou statečnost pro rok 2018 převzali na konci května Karel Karika a David Tišer.

Karel Karika (1960) z Ústí nad Labem je komunální politik, původně místostarosta v Ústí nad Labem zachránil od bezdomovectví lidi ze zrušených ubytoven. Zabránil tomu, aby rodinám byly děti odebrány do ústavu. Od chvíle, kdy jim začal pomáhat, čelí nenávisným útokům, a ač jeho politické uskupení pod jeho vedením vyhrálo v obvodu volby, ostatní strany je obešly a v nové koalici už nejsou.

David Tišer (1984) původně z Plzně (nyní působí v Praze) se už od svého útlého mládí snaží zlepšovat obraz Romů ve společnosti, přednáší o Romech a jejich kultuře, prosazuje uchování romského jazyka, intenzivně se angažuje ve snaze o zlepšování vzájemného soužití. Jako první Rom u nás a první Rom vůbec se stal představitelem a statečným obhájcem práv LGBT minorit. Bojuje proti stereotypům jak na straně majority, tak uvnitř romských komunit, kde je odlišná sexuální orientace vnímána ještě výrazně konzervativněji a vyhoceněji než v majoritě. Jako aktivista vystupoval také za likvidaci vepřína v Letech u Písku a v jiných občansko-právních kauzách.

Cenu v minulosti obdržel například disident Jaroslav Šabata, někdejší český premiér a bývalý předseda Senátu Petr Pithart, zpěvák Karel Kryl nebo kameraman Stanislav Milota.

SOUTĚŽ EMÍLIE MACHÁLKOVÉ A KARLA HOLOMKA ZNÁ SVÉ VÍTĚZE

V polovině května proběhlo v pražském Goethe-Institutu slavnostní vyhlášení vítězů Soutěže Emílie Machákové a Karla Holomka na téma připomínky romského holokaustu pro studenty a absolventy AVU a HAMU. Soutěž vyhlásila společnost Živá paměť, je součástí projektu Lacho dives!, který podporuje romské přeživší druhé světové války v ČR. Její název odkazuje na dvě výrazné osobnosti spjaté se vznikem Muzea romské kultury v Brně.

Během soutěže vzniklo šest modelů památníků a hudební skladba pro oběti Památníku v Hodoníně u Kunštátu. Po dobu konání soutěže se všichni účastníci, studenti, jejich spolužáci a pedagogové téměř po celé dva semestry daným tématem intenzivně zabývali a diskutovali o něm. První místo ve výtvarné kategorii obsadil Benedikt Valenta s modelem sochy Lehátko pro panenku s motivem zneužití moci, v kategorii hudební pak Pavel Nesit se šestiminutovou skladbou nazvanou Skladba „1396“ na motivy událostí, které se staly v koncentračním táboře v Hodoníně mezi lety 1940–1944.

Druhé místo získal Adam Fejfar se svým modelem sochy nazvaným „Zastav se“ a Martin Fischer s modelem „Zed“. Čestná uznání poroty byla udělena Janu Trubačovi za příspěvek do soutěže s názvem „Stonožka“, Kateřině Komm za příspěvek „Památník romského holokaustu“ a Petru Šťastnému za příspěvek s názvem „Cesta“. V odborné porotě zasedli doc. Milada Othová, doc. ak. soch. Vojtěch Míča z AVU, prof. Ivan Kurz, prof. Juraj Filas z HAMU a Viola Jakschová, koordinátorka projektu. Předsednictví poroty přijala PhDr. Jana Horváthová, ředitelka Muzea romské kultury v Brně. Projekt Lacho dives! je podpořen německou nadací „Připomínka, odpovědnost a budoucnost“ (Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft).

VYŠLA NOVÁ KNIHA IRENY ELIÁŠOVÉ

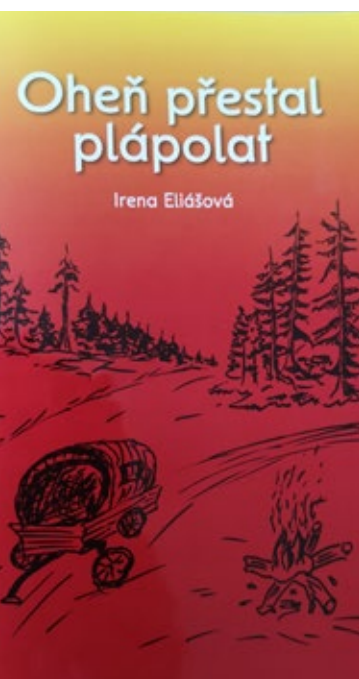
Irena Eliášová (1953) je jednou z nejvýznamnějších romských autorek u nás. Na konci dubna pokřtila svou nejnovější knihu, v níž se vydala do svého rodného kraje – na Slovensko. Historický román s názvem *Oheň přestal plápolat* v příbězích čtyř generací poutavě přibližuje život Romů od začátku vlády Marie Terezie v roce 1740 až do roku 1950.

„Píše se rok 1740. Zemřel král Karel VI. a na jeho místo nastoupila jeho dcera Marie Terezie. Bude vládnout čtyřicet let, ale nebude to vždycky snadné. Přejde velká válka a lidé z ostatních zemí budou proti ní. Nebudou chtít ženu, ale ona je silná a chytrá a udrží se na trůnu. Nakonec se velké panovnické podřídí lidé na Slovensku, v Maďarsku, v Německu, a dokonce i v Čechách. Jaký asi bude život pro Romy?“ předesílá autorka v první kapitole otázku, na kterou ve své knize přináší mnoho odpovědí, jež čerpá zejména z vyprávění svého dědečka.

„Romové byli po celá staletí beztrestně vyvražďováni, zakazovalo se kočování. Přestože Marie Terezie se za své vlády snažila represe vůči Romům zmírňovat, místo trestu smrti vydala dekret o jejich vypovězení ze země, 'měnila' je na maďarské sedláky a zaváděla asimilační opatření. Romové ale chtěli svou svobodu,“ píše Eliášová.

Kniha, kterou autorka psala v romštině a do českého jazyka posléze přeložila, v české verzi vydalo Centrum Lampa a je k dostání v internetovém knihkupectví Kosmas. Mezi její další díla patří kniha příběhů z dětství *Naše osada* s podtitulem *Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*, milostná e-kniha *Listopad*, novela *Slunce zapadá už ráno* nebo knížka pohádek pro děti *Chci se vrátit do pohádky*.

•



JARO VE ZNAMENÍ ROMSKÉ LITERATURY

Lenka Jandáková / Foto: Petra Hajska, Česká filharmonie

Do centra pozornosti se na několik jarních večerů dostali díky nakladatelství romské literatury Kher romští autoři. Od dubna do června uspořádalo čtyři literární akce, které potvrdily, že o romskou literaturu je zájem a že romští literáti mají čtenářům co nabídnout. A tak Kher nepřestává Romy vybízet: pište dál!

Oslavy Mezinárodního dne Romů jsou většinou spojovány s hudbou a tancem či výstavami. Ty, které se konaly ve dnech 7. a 8. dubna v pražském Rudolfinu, daly příležitost také krásnému slovu. Přednesu povídky *Nedělní oběd* z poslední knihy Ilony Ferkové a povídky Bijav nestora romské literatury Andreje Giňi se ujal populární herec s romskými kořeny Jan Cina.

Návštěvníci doprovodného programu hudebních oslav pořádaných Českou filharmonií a zpěvačkou Idou Kelarovou, vedoucí dětského sboru Čhavoreng, se v krásných prostorách Rudolfinu mohli také seznámit s knihami romských autorů, kterých na pultech knihkupectví bývá poskrovnu. Na čtyřicet posluchačů se díky poutavému přednesu herce Jana Ciny přeneslo mezi romské muzikanty na východoslovenském venkově, které uprostřed válečné zimy potkalo štěstí v podobě svatby slovenského sedláka. Zazněla i autorova autentická romština z CD Andrej Giňa, které vydala Triáda v edici autorského čtení Hlasy.

Další příležitost poslechnout si povídku z knihy Ilony Ferkové *Ještě jedno, Lído!* Kaštánkovy příběhy z herny dostali návštěvníci festivalu Noc s literaturou, který se letos odehrával na netradičních místech českých měst ve večerních a nočních hodinách již po třinácté. Do programu řady měst byla dramaturgy festivalu zařazena i povídka *Zařikávač Poker*. V Praze na Vyšehradě se její četby svérázně chopila oblíbená herečka Zuzana Bydžovská a za účasti samotné autorky provedla posluchače nešťastným osudem krásné Rosany. Čtení 9. května konalo například ve Znojmě, v Chebu, v Olomouci, Karlových Varech, Litomyšli, Mnichově Hradišti či Nymburku.

Na pražském výstavišti se v rámci 25. ročníku festivalu Svět knihy Praha, věnovaném tématu *Paměť a vzpomínky*, představily 11. května tři romské autorky: Eva Danišová, Ilona Ferková a Stanislava Miková. Jejich autorské čtení doprovázel ilustrátor Martin Zach – na motivy povídek současně vytvářel ilustrace, jejichž vznik mohli návštěvníci sledovat



na projekčním plátně.

V programu autorského čtení vzdaly hold svým prarodičům a rodinným zážitkům z cest. Eva Danišová četla z cyklu povídek věnovaných své babičce povídky *Zajda* a *Balíky*, Ilona Ferková zážitky z emigrace, které zpracovala do sbírky povídek *Příběhy z Anglie*, a Stanislava Miková v povídkovém cyklu *Pativ* zachytila cestu své babičky do Londýna na pohřeb.

Čtvrtou jarní literární akci organizace Kher, která se realizovala ve čtvrtek 13. června ve spolupráci se spolkem Prazelenina, bylo čtení povídek autorek Evy Danišové (*Skrivánek*), Ilony Ferkové (*Ukradené děti / Čorde čhave*) a Dany Hruškové (*Láska se dnes těžko hledá*), jež spojovalo téma rodinných vztahů a vztahu státní moci k romské rodině.

Četba povídek romských autorek v prostředí komunitní zahrady na periferii pražských Holešovic se jeví skoro až symbolická – pro psanou romštinu a romskou literaturu je životně důležité nepřestávat ji pěstovat a vydobývat pro ni prostor i tam, kde se na první pohled může zdát, že ani nemůže zapustit kořeny a ujmout se.

POSTRAŠTE NÁS!

Aby „vzešly“ další tituly romské literatury, vyhlašuje čas od času Kher otevřenou výzvu.

„Snažíme se šířit povědomí o romských autorech a jejich dílech mezi romské i české čtenáře, ale zároveň se staráme o to, aby vznikala nová díla,“ vy-

světluje předsedkyně spolku Kher Radka Patočková vyhlášení další literární výzvy. Doufá, že se do připravované sbírky hororek a duchařských historek nebolí romsky vakeribena pal o mule zapojí jak ostřílení autoři, tak i ti neznámí, kteří dosud žádnou zkušenost s publikováním nemají, ale chtěli by si zkusit zapsat třeba rodinné příběhy, které z rodinných vyprávění dobře znají, a nebudou se třeba ani bát popustit uzdu své fantazie.

Své příspěvky v romštině, češtině a slovenštině mohou romští autoři z České republiky i ze Slovenska zasílat na emailovou adresu nakladatelství@kher.cz nebo na poštovní adresu Kher, z. s., Veverkova 35, Praha 7, 170 00. •

ORGANIZACE KHER, Z. S.

byla založena absolventy romistiky FFUK v roce 2012 s cílem podporovat, rozvíjet a propagovat literaturu Romů a romský jazyk a současně vytvářet platformu, kde romští autoři budou moci snáze publikovat a čtenářům zpřístupňovat svoji tvorbu. Více na www.kher.cz



ZDARMÁCI

Jozef Miker / Foto: Karel Karika

Přišel ke mně pán, mohlo mu být tak pětasedmdesát až osmdesát, a říká: „Mladíku, já nejsem bezdomovec, já jsem důchodce. Ale když všechno poplatím, zbývá mi jen na jedno jídlo denně.“ Tak jsme mu nabrali i s sebou a zeptali se, kde bydlí, abychom mu mohli donést, když by někdy přijít nemohl.



Zdarmáci nejsou žádná oficiální instituce nebo organizace – jsou to jednotlivci, kterým nejsou lhostejní lidé na ulici, ubytovnách nebo v situaci, ze které se sami těžko dostávají ven. Ze svého jim vaří a rozdávají jídlo, pomáhají shánět hygienické potřeby, oblečení.

Začalo to před šesti lety a úplně první byl můj dobrý přítel Jiří Chmelík, učitel v jedné teplické základní škole, ke kterému jsem se občas přidal, když potřeboval pomoci. Postupně se z nás stali sousedi a spojili jsme síly – začali jsme se scházet pravidelně a pustili se do vaření v Jirkově kuchyni společně. Nakoupili jsme chleba a připravili zelňačku nebo třeba bramboračku, v zimě jsme podávali čaj.

Časem se k nám přidávali další, a nejen mladí lidé nebo studenti, spojili jsme se s Karlem Karikou v Ústí nad Labem, Jiřím Gunárem z Žatce nebo třeba s Emilem Voráčem z Chodova, zapojili se různí známí.

JÍDLO I BUNDY NA ZIMU

Ve středu vaříme v Teplicích, v neděli v Ústí a v Mostě. V sobotu se rozdává v Litoměřicích, kde se domluvili někteří hospodští, že shromáždí jídlo, které zbude, a darují ho bezdomovcům. V Litvínově zase působí náš kamarád Alex z Janova, kuchař, který pracuje

v Anglii. Pomáhají mu i kluci z Chanova. Zdarmáky teď chceme rozjet i v Chomutově a v Žatci.

V Ústí nad Labem a v Teplicích chodí kolem třiceti lidí, jak stálí, se kterými už se známe, tak noví, které jsme ještě neviděli. Každý má svůj příběh, svoje potíže. Někteří propadají alkoholu a drogám, většina z nich však až na ulici. Nepřicházejí ale jen bezdomovci, jsou to i důchodci, lidi z ubytoven, z azyláků. A nejde vždycky jen o potraviny na vaření – někdy dostanu třeba sunary, které rozdávám na ubytovnách. Dělíme se o ně s Karlem Karikou, který zase ví o potřebných v Ústí.

Pořádáme i sbírky oblečení a hygieny, sbíráme sklenice od okurek, ve kterých si lidé odnáší i jídlo s sebou, když se vše nerozdá na místě. Jednou jsme třeba ze zrušeného skladu dostali matrace, spacáky a staré přikrývky. Ty jsou potřeba hlavně v zimě, pro lidi bez domova je to nejtěžší období.

MAREK

Jednou, když jsme vařili na nádraží v Teplicích, za námi na jídlo přišel Marek. Míval velkou truhlárnu v domě, kde bydlel se svou matkou. Když zemřela, přijely za ním sestry, a protože věděly, že alkohol nevyhledává, přivezly pití, opily ho a nechaly podepsat prohláše-

ní, že se vzdává dědictví. Ani nevěděl, co podepisuje. Švagři ho pak vyhodili z domu, přišel o dílnu a ocitl se na ulici. Trvalo to dlouho, ale po čase se nám podařilo ho dostat alespoň na ubytovnu a nakonec mu sehnat i práci v oboru. Pořád za námi chodí a řekl mi, že až dostane první výplatu, přidá se k nám a bude pomáhat.

To mě zahřálo u srdce. Nebo ten starý pán, ten důchodce, který díky nám nemá jen jedno jídlo denně. To je ten smysl, který to pro mě má – když vidíte, že pro lidi, kteří celý život pracovali (a někteří mají exekuce, protože se nechali nachytat od nějakých „šmejdů“ nebo je podrazila rodina), a přesto, když poplatí všechno, co musí, jim nezbude ani na jídlo, je naše pomoc obrovská.

A Jiří Chmelík, který s tím vším kdysi začal, mi k tomu dodává i inspiraci. Sám jezdí po škole ještě na směny do továrny, aby mohl pomáhat, protože tolik porcí jídla také něco stojí. Tak jsem si řekl, že když může on, proč bych nemohl pomáhat i já.

Chcete se připojit nebo nabídnout nějakou formu pomoci? Ozvěte se na Facebooku skupině Zdarmáci.

BABO, PAPU VAKEREN!

Paměť Romů vyhlašuje soutěž

ZNÁTE HISTORII SVÉ RODINY?

Zajímají vás životní osudy vašich rodičů, prarodičů a nechcete, aby se na ně zapomnělo?

NAHRAJTE JEJICH ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH A POŠLETE NÁM HO!
Nejzajímavější a nejlépe zpracované příběhy budou oceněny.

JAK POSTUPOVAT?

Natočte vyprávění pamětníka na audio nebo video v českém či romském jazyce v délce alespoň třiceti minut. Nechte ho vyprávět o jeho vlastním životě, ale i rodinné historii, pokud se v rodině traduje.

V rozhovorech se mohou objevit nejrůznější témata od vzpomínek na válku přes vyprávění o životě na Slovensku a v Čechách za komunismu i po sametové revoluci, po vzpomínky na různé konkrétní historické události.

Doptávejte se na to, co Vám není jasné a co Vás zaujme.

Vyprávění shrňte do textové podoby v rozsahu jedné stránky a můžete i připojit kopie rodinných fotografií a dalších zajímavých dokumentů, které se k vyprávění vztahují.



Vše nám pošlete na mail
pametromu@romea.cz do 31. 10. 2019
V případě jakýchkoliv dotazů se na nás neváhejte obracet.
(Pro inspiraci se podívejte na rozhovory s pamětníky na www.pametromu.cz)

Projekt Paměť Romů realizuje ROMEA, o.p.s. za finanční podpory Bader Philanthropies, Inc.

